

AKADEMIK IDRIZ AJETI (PRISHTINË)

AUTOKTONIA E SHQIPTARËVE TË KOSOVËS NË DRITËN E TË DHËNAVE GJUHËSORE

- SHQIPTARËT DHE GJUHA E TYRE -

Në studimin e historisë së popullit shqiptar dhe të gjuhës së tij ka një paradoks: nga njëra anë kemi një nga popujt më të vjetër të Ballkanit, nga ana tjetër përmendoret e para gjuhësore të tij dalin shumë vonë - në mesjetën e vonë, ndërsa libri i parë është botuar në shek.XVI ("Meshari" i Gjon Buzukut, më 1555). Historia e gjuhës është edhe historia e vetë atij populli, që e ka folur dhe e flet. Në atë dukën valëvitjet që e rrihnin popullin shqiptar në rrymë të moteve. Mund të thuhet me siguri se historia ndaj këtij populli ka qenë e pamëshirshme; a është fajtor vetë apo jo - nuk dihet, porse një gjë mund të pohohet se shqiptarët në asnjë periudhë të saj nuk radhiteshin ndër popujt që gëzuan përkundjen e saj. Shkurt, historia e popullit shqiptar, fund e krye, është histori dramatike. Ndër rastet më të shumta, edhe kur duhej të fliste për ndonjë gur që ky popull - trashëgues i drejtpërdrejtë i qytetërimit të lashtë ilir në këto tërthore të Ballkanit - autoktonë në këto anë, u kishte faur kulturave të etnive që shumë më vonë u derdhën në këto treva të Ballkanit, - historia e Gadishullit tonë po heshtte. E pra, pa farë dyshimi gjurmët e kulturës ilire, në të shumtën e rasteve me ndërmjetësimin e shqiptarëve, u shtrinë në të tjera kultura të popujve të Ballkanit. Edhe në lëmin e leksikut të shqipes, sidomos në atë të blegtorisë, një numër i mirë ka shkuar në idiomat e gjuhëve të Ballkanit. Ky pohim mbështetet e përligjet me faktin se të parët e këtij populli në të kaluarën janë marrë kryesisht me ekonominë bujqësore, blegtorale, me rritjen e mbarështimin e bagëtive, për pasojë edhe leksiku i këtij trualli është më i pasur.

Si populli shqiptar, edhe gjuha e tij kishin një fat të vetëm, ne do t'i sillemi kësaj së dytës, sepse kjo, mendojmë, flet vetë, duke e ndjekur atë (popullin) hap pas hapi, sidomos atëherë kur historia hesht për të. Nuk është rastësi kur thonë se historia e gjuhës është njëkohësisht historia e popullit që e ka folur atë dhe e flet.

Edhe pse e trazuar nga ndikimi i trysnisë me elemente të huaja në rrymë të moteve, gjuha jonë është dëshmitare e gjallë për shumë ngjarje të popullit, për të cilat historia e tij rri në heshtje. Në mungesë të fakteve e të dokumenteve historike, gjuha flet duke dhënë njoftime, pak a shumë të sakta e të pranueshme për vendin e formimit të saj, për shtrirjen e etnisë shqiptare në kohë të lashta ballkanike. Po cilat janë ato mjete që gjuha disponon me siguri më të madhe në sqarim të çështjeve e të dukurive historike e gjuhësore? Këtu bëhet fjalë për rregulla të caktuara fonetike të një gjuhe që s'janë statike, por dinamike - kanë kohë të caktuar veprimi. Ato na ndihmojnë të caktojmë kohën e hyrjes së elementeve të gjuhëve të huaja në gjuhën tonë. Caktimi i ligjeve fonetike dhe kronologjia e tyre na jep dorë t'u vëmë gisht toponimeve të lashta, vendbanimeve tona, oronimeve, emrave të maleve, të qyteteve të moçme. Kështu duhet të vihet në dukje si do të sqarojmë zhvillimin nga format e hershme të

toponimeve në të sotmet: Shkupi, Shari, Shtipi, Shkodra, Mati, Drini, Lezha, Ishmi, Buna, Durrësi, Qafa e Prushit etj. Është konstatuar që shumica e këtyre toponimeve të sapopërmendura janë ilire e zhvillimi i formave të sotme të tyre nga ato të moçmet ka qenë i mundshëm vetëm me ndërmjetësimin e fonetikës historike të shqipes. Gjuhët sllave, me të drejtë, janë përjashtuar, sepse në kohën e kryerjes së këtij procesi gjuhësor, bartësit sllavofolës të tyre në ato kohë po gjëllinin përtej maleve Karpate.

Po, është po aq e vërtetë se etnia shqiptare ose parashqiptare që nga koha antike gjëllin në këto troje sot e gjithë ditën. Do të thuhet edhe diçka: këto vise do të quhen vende skajore të formimit të gjuhës shqipe, meqë Kosova që binte në Dardaninë antike edhe ajo ishte pjesë e gjethit të formimit të popullit shqiptar dhe të gjuhës së tij.

Mbi dëshminë e kërkimeve të tij, historia e erudit çek Jireček, i cili vite të tëra i kaloi duke hulumtuar e duke gjurmuar arkivin e Dubrovnikut, i gjeti shqiptarët që në kohën antike edhe përgjatë bregdetit Adriatik, të cilët, po në atë kohë, në vitet e para të erës sonë përqaftuan fenë e re të krishtere, gjithëqysh para dyndjeve sllave që vërshuan në zotërimet e Perandorisë Romake në tokat shqiptare!

Edhe huazimet latine dëshmojnë për një ndikim, sidomos në terminologjinë kishtarë që i paraqet edhe ato me një karakter urban, qytetar; këtu, sikurse është konstatuar, ndikimi i sllavishtes është i kotë, gjë që tregon se në kohën kur sllavët u shtynë në anën e tokave shqiptare, shqiptarët bënë edhe jetë qytetare, kishin një organizim kishtar me një terminologji krejt latine, të një fjalori të latinishtes klasike: episcopopus-ipeshkëv; monachus-munëq, munq, murg; civitatem-qytet, castellum-kësh-tjellë, këshqel; hospitium-shtëpi; palatium-pëllas etj.

Në vitin 1986, në Akademinë Serbe të Shkencave dhe të Arteve, ishte mbajtur një cikël ligjëratash me temë kryesore: Ilirët dhe shqiptarët, të lexuara prej ekspertësh të njohur të kësaj problematike të fushave arkeologji e histori. Pas një redaktimi, ligjëratat u botuan me të njëjtin titull, më 1988. Ky aksion i ndërmarrë në Akademinë Serbe të Shkencave paraqiste një reagim ndaj rezultateve gjithnjë më të dukshme e intensive të shkencës shqiptare, e cila po shtonte gjaset e origjinës ilire të shqiptarëve e të gjuhës së tyre.

Qëllimi i vetëm i kësaj pale të dijetarëve (M.Garashanin,

Formimi dhe origjina e shqiptarëve; F.Papazoglu, *Mbretëria ilire e dardanëve*; V.Popović, *Shqipëria në antikitetin e vonë*, B.Ferjançiq, *Shqiptarët sipas burimeve bizantine*; S.Qirković, *Shqiptarët në dritën e burimeve të sllavëve të Jugut*) të shquar në truallin e shkencave perkatëse e anëtarë të Akademisë Serbe të Shkencave dhe të Arteve, s'ishte tjetër veçse të përpiqen të rrëzojnë, të hedhin poshtë tezën e prejardhjes ilire të popullit shqiptar dhe të gjuhës së tij.

Do të ishte me interes të madh të shihet ku vendosen shqiptarët në kohën antike nga ana e këtyre ekspertëve. Dy studiuesit e parë, Garashanin dhe Papazoglu formimin e shqiptarëve e shohin në kohën antike të vonë - pas përmbykses së sundimit romak në Ballkan - nga mbetëza e etnive të ndryshme ilire, dardane, trake të Ballkanit të hershëm, ndërsa Vladislav Popoviçit me mendime edhe më radikale, shqiptarët dhe gjuha i dalin "pjellë kompromisesh të filologëve që kishin marrë në dorë ndër shkolla gjermane".

Njeriu nuk mund të mos tmerrohet përpara ndjenjës së urrejtjes që një shkencëtar me parime e sjellje "demokratike", njerëzore, ndryn në vete, sikurse provohet te

VI. Popović ndaj trashëgimisë kulturore dhe ndaj qenies së popullit shqiptar, vetëm se nuk mund ta shohë të drejtë çështjen e formimit të popullit tonë në trojet etnike të tij, vazhdimësinë ilire-shqiptare, vazhdimësinë e emrit etnik Albanon që nga shek. II i erës së re, për zgjidhjen e të cilave shkenca aktuale shqiptare dha prova të patundshme, të përforcuara tani vonë edhe nga gjuhëtari kroat Radoslav Katičić, kur thotë se “nuk ka asnjë argument bindës gjuhësor që do ta hidhte poshtë prejardhjen ilire të shqiptarëve dhe të gjuhës së tyre”².

Ky libër, sipas mendimit tonë, nuk i sjell kurrfarë freskie mendimit shkencor albanologjik. Autorëve të tij u ka munguar fryma objektive shkencore; ata, për fat të keq të tyre dhe të shkencës nacionale serbe, ishin mbrehur në zgjedhën e një propagande të papajtueshme me të vërtetën dhe me objektivitetin shkencor, me paanësinë që e cilëson shkencën e mirëfilltë.

Jemi në truallin e Dardanisë së hershme e do t'i sillemi tërësisë së emrave të përveçëm ose të onomastikës: antroponimeve dhe patronimeve, porse të një periudhe më të vonë, shumë më të afërt. Këtu e kemi fjalën për Kosovën që u ngulit aq thellë në kujtesën e popujve të krishterë të anëve tona. Ana e kësaj teme që mendojmë t'i kthehemi, për mungesë materiali, nuk ka qenë aq e rrahur. Për fat të mirë kohët e fundit, defterët e botuar në përgatitjen e historianit orientalist Selami Pulaha bien materiale e të dhëna të pasura. Pulaha, përveç asaj, mbi bazën e regjistrave të përmendur këtu, ka bërë edhe vetë studime duke vënë gurë të çmueshëm në ndërtesën e gjurmimeve onomastike sllavo-shqiptare të këtyre anëve tona. Pas tij është shtuar interesimi për onomastikonin shqiptar të fillimit të sundimit turk në trevat tona. Ndër ta ka, po në këto kohë të vona, edhe studiues sllavë e ne po zëmë në gojë Mitar Peshikanin i cili, mbi dëshminë e defterëve të Pulahës, në mënyrë sistematike ka marrë ta studiojë onomastikën sllave e shqiptare të Onomatoloski prilozii II-VII 1981-1986.

Ndërkaq, ne nuk mund të themi se në punimet e këtij shkencëtari, në vise të caktuara, nuk ka përfundime që, sipas mendimit tonë, mund të pranohen. Për mendimin tonë, e meta e tij më e madhja qëndron këtu që linguisti Peshikan në gjithë punimet që bëjnë fjalë për onomastikën dhe strukturën e popullsisë, në përcaktimin e përkatësisë së saj etnike, nuk merr parasysh rrethanat shoqërore historike. S'ka studiues objektiv që mos ta konstatojë pa farë vështirësie strukturën e popullsisë dhe përkatësinë e saj etnike-gjuhësore po të mbahet parasysh fakti që emrat vetjakë ose onomastikoni në masën më të madhe janë me origjinë shqiptare; një strukturë kësaj etnike-gjuhësore e kanë një numër i madh katundesh në Rrafshin e Dukagjinit e sidomos fshatrat e Tropojës, të Junikut dhe Gjakovës - (sipas defterëve të Sanxhakut të Shkodrës të viteve 1485, 1582, Selami Pulaha, në: “Studime historike”, nr. 1 e 4, 1972). Vështirësi dalin atëherë kur struktura e onomastikonit është e përzier me emra vetjakë shqiptarë e sllavë; ky trazim është kapërthyer keq: Në një familje ku kryefamiljari, që do të thotë prindi, ka emër shqiptar, fëmija i tij ose vëllai kanë emra sllavë ose anasjelltas - linguisti Peshikan këtu pret shkurt: “Duhet të mbahet parasysh fakti se disa emra vetjakë përjashtoheshin nga rrethi i mjedisit etnik të tyre, duke depërtuar në mjedise etnike të tjera, gjë që për pasojë, emra shqiptarësh *Llesh, Gjon, Gjini*, dalin në mjediset sllave, kurse emrat sllavë: *Vuk, Dejan* etj., i gjejmë në rrethe shqiptare”³. Në një numër të mirë fshatrash, po të gjykohet nga pikëpamja e emrave të kryefamiljarëve, mund të themi me plot gojën se gjithë onomastikoni i tyre është

me burim shqiptar: Gj'n, Gjon, Leka, Kola, Gega, Progor, Tole, Llesh, Pepa, Bardo, Kolsh, Gjeç, Tanush, Bushat, Lulo, Mazarak, Pal, Duka etj. Gjithashtu, në pesëdhjetë fshatra të tjera me ndonjë përzjerje të vogël të emrave burimesh shqiptare-sllave, antroponimia thjeshtë shqiptare është mbisunduese. Një përzjerje të tillë të emrave vendës dhe të huaj e gjejmë edhe në regjistrin e popullsisë së krahinës së Brankoviçëve të vitit 1455 dhe në regjistrin e banorëve dhe të pasurisë të sanxhakut të Shkodrës të shek.XV-XVI.

Simbioza shqiptare-sllave ose shqiptare-serbe në fushën e emrave vetjakë në krahinën e Rrafshit të Dukagjinit është e qartë dhe ai trazim i emrave vetjakë në një familje, ku prindërit mbajnë përzjerje emrash shqiptarë, kurse bijtë me vëllezërit kanë emra karakteristikë serbë, nuk mund të zgjidhet mekanikisht. Këtu duhen marrë parasysh, sikur u tha më sipër, rrethanat shoqërore-historike. Nuk ka dyshim se ndikimi i onomastikës serbe dhe ai i institucioneve fetare dhe kulturore ortodokse mbi banorët shqiptarë në periudhën paraturke si dhe trysnia e ndikimit të kishës ortodokse edhe gjatë sundimit turk, ka qenë shumë i madh. Nën despotatin e Brankoviçit kishte 12 manastire dhe 5 kisha. Në zotërimet e Deçanit kishte aq shumë priftërinj sa njërit nuk i binin më shumë se 20 shtëpi, kurse në 8 katunde të vllahëve të Deçanit dhe në një të shqiptarëve, që kishin 266 shtëpi, nuk kishte asnjë prift⁴.

Trajtimi objektiv i dokumenteve mesjetare dhe i defterëve turq hedh poshtë pohimet e historianëve e në ditën e sotme edhe të sa e sa publicistëve se shqiptarët në krahinën e Kosovës dhe të Rrafshit të Dukagjinit kanë ardhur nga fundi i shek.XVII dhe fillimi i shek.XVIII, pas tërheqjes së elementit serb prej këtyre anëve drejt veriut.

Është interesante të theksohet që borgjezia serbe, pikërisht krahu i djathtë i saj, shqiptarëve nuk u ka pranuar ndonjëherë t'ua njohë të drejtën për autonomi: luftërat çlirimtare të tyre i pandehte luftëra pushtimi. Ato, sipas saj, nuk kanë pasur karakter çlirimtar; intimisht, si ajo, edhe komunistët serbë, nuk janë pajtuar kurrë që Kosovës t'i njihet autonomia. E ka dëshmuar ajo këtë mospajtim sa e sa herë, duke kurdisur procese gjyqësore në Kosovë që para ngjarjeve të njohura të vitit 1981; kishte për qëllim të bindë opinionin e gjerë jugosllav, fjala e saj, për qëndrimin dhe përcaktimin antijugosllav të shqiptarëve si element antishtetëror.

Pas kësaj paraqitjeje të shkurtër në dritën e së cilës dukej rrishti i popullit tonë dhe i gjuhës së tij në rrymë të moteve, mbarë kombi shqiptar me gjakime do t'i dijë ravizimet e fatit të vet bashkë me gjuhën e tij sot dhe në ditët që do të vijnë. Natyrisht, për të qenë të saktë, fjala është për gjysmën e popullit shqiptar, që, autokton, gjëllin në këto anë të ish- Jugosllavisë. Përsa e dimë ne historinë e kombit tonë dhe me sa gjysmës së tij në këto anë i kujtohen ditët e rënda, ajo s'ka parë ndonjëherë mote më të vështira e pa rreze të ngrohta. E mbërthyer në një geto që, përveç popujve të Afrikës përcëlluese, e njohin edhe ata të kontinentit plak të Evropës, - me heqje të lirisë elementare dhe e pambrojtur nga ligjet e shtetit "juridik" serb, gjysma e kombit shqiptar po heq të zitë e ullirit.

Dikur me shkëlqime e vezullime në të gjitha fushat veprimtare - djep kulture e përparimi të gjithanshëm, që,prorë e pareshtur po derdhte rreze të vakëta nga viset qendrore të kontinentit plak të Evropës, anës së zgripit juglindor të tij, në kohë të vona që po vinin, në ngarendje të ndërsjellë, zuri t'i ndalej fryma nisfore. Sa më shumë që Evropa Qendrore, e cila me të drejtë është quajtur "kontinenti plak" me hapa të shpejtë po ecte përpara, aq më tepër po ngecte "bishti" i tij juglindor.

Në epokën tonë kur Evropa Perëndimore me hapa të shpejtë po marshon drejt integritimit dhe demokratizimit të plotë - me arritje përfundimesh të dukshme, po edhe anët lindore të saj kanë zënë t'i hedhin prangat bolshevike, politika kundërshtuese, prapanike e reaksionare serbe që këtu e njëqind e sa vjet më parë, e sidomos në dekadën e fundit, popullin shqiptar, autokton në këto troje - sa herë të përfillur në këtë vështtrimin tonë, ka marrë dhe e ka mbërthyer në një rezervat me qëllim që moralisht ta thyejë, ta bëjë ta presë uria fizikisht ta dërrmojë dhe mundësisht ta "heqë" qafe një herë e përgjithmonë.

■ 1 K.Jireček, *Die, Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters*, 1901.

2 R.Katiçiç, *Die Sprachen im Römischen Reich der Kaiserzeit*.

3 Peshikan, *Onomatoloski prilozi*, III, f.61.

4 Stojan Novakovic, *Selo*, Beograd, 1965, f.173.

